

Лелеченко А.П.

Національна академія державного управління при Президентові України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК УМОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті порушено питання забезпечення безпеки на рівні регіону, які є досить складними і пов'язаними з реформами в політичній, економічній, соціальній, духовній сферах. Це особливо актуальним є нині, коли відбувається перенесення центру ваги секторальних реформ на рівень регіонів і посилення їх ролі в реалізації соціально-економічної та екологічної політики держави шляхом забезпечення соціально-еколого-економічної безпеки та визначення її впливу на сталий розвиток територій.

У статті подано аналіз поглядів дослідників, наукові праці яких торкаються висвітлення певного виду (соціальної, екологічної, економічної) безпеки. З'ясовано, що виникає необхідність розгляду інтегрального поняття «соціально-еколого-економічна безпека» як однієї із найважливіших потреб сталого розвитку регіонів. У контексті дослідження розглянуто інтегральний агрегований індекс – соціально-еколого-економічний, за допомогою якого можна комплексно судити про розвиток регіону. З огляду на це кожен соціальний, екологічний чи економічний проєкт, кожне управлінське рішення мають підкріплюватися відповідним технологічним забезпеченням з урахуванням соціально-еколого-економічної безпеки.

На підставі аналізу встановлено, що соціально-еколого-економічну безпеку необхідно розуміти не тільки як таку, що встановлює порушений взаємозв'язок людини і природи та гармонізує їх співіснування, сприяє розміреному, розумному використанню людиною наявних на території ресурсів, а й забезпечує баланс на рівні, до якого людина може адаптуватися фізично, без збитків (політичних, соціальних, економічних).

Автором подано власне визначення поняття «соціально-еколого-економічна безпека регіону» та розкрито особливості її забезпечення на основі сталого розвитку.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіональна політика, сталий розвиток, соціально-еколого-економічна безпека, організаційно-економічний механізм природокористування, екологічна свідомість, стабільність соціальної ситуації.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Натепер людство зіткнулося із протиріччями між зростаючими потребами і нездатністю біосфери забезпечити їх, не руйнуючись. Ставиться під загрозу не тільки задоволення життєво важливих потреб та інтересів майбутніх поколінь, а й сама можливість існування. Ідеї сталого розвитку можуть відіграти важливу роль у визначенні регіональних пріоритетів, стратегій їх соціально-економічного розвитку та перспектив подальшого реформування економіки регіонів.

Домінантою основоположного вектора регіональної політики сталого розвитку виступає імператив збереження функціонування екосфери на безпечному і достатньому рівні для реалізації потреб людства.

Проблеми забезпечення безпеки на рівні регіону досить складні і пов'язані з реформою у політичній, економічній, соціальній, духовній сферах. Це особливо актуальним є нині, коли відбувається перенесення центру ваги секторальних

реформ на рівень регіонів і посилення їх ролі в реалізації соціально-економічної та екологічної політики держави шляхом забезпечення соціально-еколого-економічної безпеки та визначення її впливу на сталий розвиток територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління екологічною, соціальною та економічною безпекою країни і її регіонів перебувають у центрі уваги багатьох учених. Цим проблемам присвячені праці таких відомих науковців: В. Андрєєвої, Є. Грабко, О. Дребота, Т. Іванової, М. Згуровського, І. Мойсеєнка, В. Пономарьова, А. Саламатова, М. Хвесика та ін. Проте наукові праці згаданих учених торкаються переважно окремих аспектів і найчастіше мають загальноописовий характер щодо висвітлення певного виду (соціальної, екологічної, економічної) безпеки. Для більш детального аналізу виникає необхідність розгляду інтегрального поняття «соціально-еколого-економічна безпека» як однієї із найважливіших потреб сталого розвитку регіонів.

Мета дослідження. Головною метою є авторське теоретико-методологічне обґрунтування засадничих принципів та пріоритетних напрямів забезпечення соціально-еколого-економічної безпеки як умови сталого розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Парадигма сталого розвитку передбачає динамічний процес послідовних позитивних змін, спрямованих на забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного аспектів, і лежить в основі формування підходів до вирішення проблем територіальних утворень. Пріоритетним підходом у здійсненні реформ на рівні регіону має бути переконання – відмовитися від ототожнення розвитку території з її господарським розвитком. Не можна вважати регіон територією, що розвивається тільки за ознакою підвищення економічних показників. Сталий розвиток має бути націлений на досягнення високої якості та безпеки життя населення, чистого довкілля за позитивної динаміки комплексу індикаторів сталого розвитку – показників, які дають змогу судити про стан або зміни економічної, соціальної або екологічної змінної. У контексті нашого дослідження ми розглянемо інтегральний, агрегований індекс – соціально-еколого-економічний, за допомогою якого можна комплексно судити про розвиток регіону. З огляду на це кожен економічний проект, кожне економічне рішення має підкріплюватися відповідним технологічним забезпеченням з урахуванням соціально-еколого-економічної безпеки.

Зважаючи на це, А. Саламатов доречно зауважує про те, що економіка повинна бути екологічно безпечною, а екологія – економічно доцільною [5]. У цьому аспекті найбільшу актуальність і значимість отримує модель розвитку країни і її регіонів, заснована на поєднанні соціальної, екологічної та економічної політики.

На думку іншого науковця [2], така модель сталого розвитку можлива лише у разі становлення ноосфери (сфери розуму), де мірилом національного й індивідуального багатства стануть духовні цінності і знання людини, яка живе в гармонії з навколишнім середовищем.

А оскільки це перспектива далекого майбутнього, то в умовах сьогодення пропонується реалізувати ідею безпеки як однієї із найважливіших базових потреб людства. Відповідно до Конституції «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [4, ст. 3]. Тобто поняття безпеки суттєво розширюється. Безпека стає всеохоплюючою категорією, що поєднує

більшість проблем захисту населення від будь-яких загроз. Безпека насамперед є результатом активної внутрішньорегіональної соціальної і політичної стабільності, ефективного економічного розвитку регіону.

Саме в межах регіону можливе налагодження оптимального поєднання соціального, екологічного та економічного видів безпеки, які тісно взаємопов'язані і впливають один на одного в єдиному понятті «соціально-еколого-економічна безпека». Відповідно, стан кожного виду безпеки виступає і як умова, і як наслідок розвитку та функціонування двох інших.

Вихідною тезою зазначеного є визнання соціально-еколого-економічної безпеки як основної передумови сталого розвитку регіону, що включає в себе сукупність дій та комплекс відповідних заходів, процесів, які забезпечують запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз регіональним інтересам. Соціально-еколого-економічна безпека встановлює порушений взаємозв'язок людини і природи та гармонізує їх співіснування, а також сприяє розміреному, розумному використанню людиною наявних на території ресурсів. Соціально-еколого-економічна безпека розкриває інтегральний потенціал території як важливий чинник її сталого розвитку.

Таким чином, синтез усіх вищеперерахованих характеристик дає змогу розуміти соціально-еколого-економічну безпеку не тільки як таку, що встановлює порушений взаємозв'язок людини і природи та гармонізує їх співіснування, сприяє розміреному, розумному використанню людиною наявних на території ресурсів, а й забезпечує баланс на рівні, до якого людина може адаптуватися фізично, без збитків (політичних, соціальних, економічних).

Соціально-еколого-економічна безпека у регіональному вимірі передбачає виявлення її особливостей, зумовлених наявністю, окрім узагальнюючих критеріїв гарантування такої безпеки, специфічних підстав, які впливають на посилення або послаблення стану безпеки в окремо взятому регіоні. Серед факторів соціально-еколого-економічної безпеки сталого розвитку регіону слід виділити такі:

– економічні – рівень економічного розвитку окремо взятого регіону та його диспропорції, які так чи інакше виникають між регіонами; економічна самостійність, що насамперед має виявлятися у здійсненні контролю за ресурсами регіону і можливості найбільш повного використання його конкурентних переваг; стабільність регіо-

нальної економіки, що передбачає надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності; стримування впливу дестабілізуючих факторів; здатність до розвитку і прогресу, тобто можливість самостійно реалізувати і захищати регіональні економічні інтереси;

– соціальні – фактори опосередкованого впливу економіко-географічного положення регіону на посилення диференціації політичної орієнтації представників єдиної нації, які мешкають у різних регіонах країни. Тобто такий фактор передбачає достатню кількість матеріальних благ, соціальних гарантій, необхідних для життєдіяльності та відтворення потенціалу населення, яке проживає в тих чи інших регіонах, а також представництво політичних уподобань, що має чітко виражений регіональний характер. У цьому сенсі показовою є різновекторна спрямованість, наприклад, мешканців західноукраїнських областей, чий історико-культурний розвиток закономірно вплинув на формування в них ціннісних орієнтацій, споріднених із західноєвропейськими, та жителів центральних і східних областей України, мовні та культурні особливості яких тісно пов'язані з Російською Федерацією. Відповідно, формуються і зовнішньополітичні погляди людей, які проживають у цих регіонах[1];

– екологічні – збереження оптимального середовища проживання, розширене відтворення відновлюваних ресурсів біосфери, розвиток альтернативних технологій виробництва; екологізація всіх сфер людської діяльності, розвиток організаційно-економічного механізму природокористування, природоохоронно-ресурсна рентабельність; розвиток екологічної свідомості, культури.

Забезпечення соціально-еколого-економічної безпеки регіону можливе тільки тоді, коли враховуються інтереси всіх учасників процесу регіонального розвитку – підприємств, галузей, міст, районів тощо.

Пріоритетними завданнями регіональної політики, спрямованої на підвищення соціально-еколого-економічної безпеки, є розробка і реалізація довгострокових програм розвитку регіональної економіки: її реструктуризація із переважним розвитком як галузей найбільш прибуткових і перспективних на поточний момент, так і галузей, які мають довгострокові економічні переваги у загальній системі територіального розподілу праці; сполучення розвитку соціальної сфери за рахунок власних регіональних коштів із державним регулюванням і субсидуванням соціального

розвитку регіонів [3]; захищеності природного середовища і життєво важливих інтересів людини від можливого негативного впливу господарської та іншої діяльності, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, їх наслідків.

У ході реалізації зазначених завдань з метою забезпечення соціально-еколого-економічної безпеки регіону необхідно дотримуватися принципів спрямованих на:

- удосконалення правової бази щодо забезпечення прийняття однозначних рішень у разі виникнення конфліктних ситуацій між центром і регіонами;
- збереження ресурсного потенціалу, відновлення і розвиток виробничого потенціалу регіону;
- розвиток самостійної бюджетно-фінансової політики регіонів;
- підготовку кваліфікованих кадрів адміністративного менеджменту;
- проведення комплексної екологічної оцінки території;
- ведення екологічного моніторингу;
- створення кадастру природних ресурсів у вигляді баз даних і комплексу карт, складених із використання ГІС-технологій, на яких відображаються характеристики природних ресурсів території і її районування за природними властивостями компонентів довкілля;
- здійснення спеціалізованої системи публічного управління.

Поряд із вищевикладеним варто визначити базові показники, які характеризують рівень розвитку соціально-еколого-економічної безпеки будь-якого регіону, комплексна оцінка яких дасть змогу говорити про рівень такого виду безпеки регіону. Тільки у цьому разі аналіз соціально-еколого-економічної безпеки регіону буде відображати кількісні та якісні зміни в соціальній, екологічній та економічній сферах. Складність розробки подібної методики пов'язана із набором і врахуванням безлічі різноспрямованих показників.

В основі об'єктивної оцінки соціально-еколого-економічної безпеки регіону пропонується використовувати процедуру індикативного аналізу, який дає змогу не тільки оцінити рівень безпеки окремого регіону, але і порівняти його з іншими регіонами, а також відстежити його зміни під впливом окремих загроз. Відповідно до індикативного методу аналізу сутність оцінки соціально-еколого-економічної безпеки регіону реалізується у системі індикативних показників (індикаторів) соціально-еколого-економічної без-

пеки, значення яких відображає ступінь впливу певної загрози на такий вид безпеки регіону.

Система публічного управління соціально-еколого-економічною безпекою в контексті сталого розвитку регіону передбачає формування індикаторів, які стосуються різних сфер життєдіяльності, у тому числі інвестиційної, виробничої, науково-технічної, зовнішньо-економічної, фінансової, енергетичної, демографічної, продовольчої, інфраструктурної, екологічної, і головне – рівня якості життя населення та ін. Саме в межах регіону показник якості життя населення повинен виступати, з одного боку, інтегральним індикатором соціально-економічного розвитку регіону, і з іншого – критерієм оцінки соціально-еколого-економічної безпеки регіону.

З цією метою пропонуємо виділити блоки індикаторів, які характеризують рівень якості життя населення, зокрема, блоки комплексних (приватних) показників, таких як: соціально-економічний розвиток; рівень підприємницької активності; збалансованість розподілу доходів; екологічно безпечний рівень навколишнього природного середовища; матеріальне благополуччя і рівень споживання; демографічна ситуація; забезпеченість об'єктами соціальної інфраструктури; стабільність соціальної ситуації; здоров'я населення.

Показово, що відмінності між регіонами у розрізі кожного блоку показників досить специфічні і виявляють особливості соціально-економічного розвитку кожного з регіонів України. Для територій із відносно сприятливою якістю життя (вищою середнього по Україні) – регіонів-лідерів, характерний високий загальний рівень соціально-економічного розвитку, в основному за рахунок високого ВРП на душу населення, великих обсягів інвестицій і значних витрат на соціальну політику.

Методологічно важливо у разі визначення індикаторів якості життя населення регіонів забез-

печити проведення інформаційно-аналітичних та математико-статистичних досліджень цього процесу, що є одним із необхідних складників оцінки соціально-еколого-економічної безпеки території. Комплексний аналіз якості життя населення регіонів визначається у динаміці по роках і у взаємному зіставленні, що надає додаткові аргументи бізнесу та місцевим органам влади під час прийняття управлінських рішень і визначає ступінь загрози соціально-еколого-економічній безпеці регіону. Загалом найбільш високі показники інтегральних індексів якості життя для окремих регіонів означають наявність реального потенціалу у використанні наявних екологічних, економічних, соціальних, адміністративних ресурсів, і це створює підстави для підвищення їх конкурентоспроможності, формування драйверів сталого розвитку регіонів.

Висновки. Проведене нами дослідження дало змогу запропонувати визначення поняття «соціально-еколого-економічна безпека регіону» як такого стану динамічної рівноваги та захищеності, за якого наявні можливості захисту території від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів базуються на «розумному» балансі між підтриманням сприятливого екологічного середовища, темпами економічного зростання та забезпеченням соціальних стандартів і гарантій в умовах сталого розвитку регіону. Приймаючи цей підхід базовим для регіонального рівня, пропонується продовжити та поглибити теоретико-методологічні дослідження індикаторів соціально-еколого-економічної безпеки в регіональному вимірі, розробити універсальний інтегральний показник рівня соціально-еколого-економічної безпеки, який найбільш повно відображав би стан соціально-еколого-економічної безпеки кожного окремо взятого регіону України і став би реальною часткою національних інтересів нашої держави.

Список літератури:

1. Грабко Є.В. Забезпечення соціальної безпеки в Україні: регіональний аспект. URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-02/10gevura.pdf> (дата звернення: 23.03.2020).
2. Дребот О.І. Сталий розвиток чи еколого-економічна безпека? *Зб. наук. статей III-го Всеукр. з'їзду екологів з міжнар. участю*. Вінниця, 2011. Т. 2. С. 677–680. URL: <http://eco.com.ua/> (дата звернення: 23.03.2020).
3. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.
4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 23.03.2020).
5. Саламатов А.А. Экологизация экономической подготовки старших школьников в системе профильного обучения : дис. ... д. пед. н. : 13.00.01. Челябинск, 2010. 418 с.

Lelechenko A.P. PROVIDING SOCIO-ECOLOGICAL-ECONOMIC SECURITY AS A CONDITION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGION

The article is addressed issues of security at the regional level, which are quite complex and related to reforms in political, economic, social, spiritual spheres. It's especially true for today, when the center of gravity sectoral reforms is being shifted to the level of regions and their role in implementation of socio-economic and environmental policy of state is being strengthened by providing socio-ecological and economic security and determine its impact on the sustainable development of territories.

It is analyzed researchers analytical vies that tested social, environmental, economic security. Considering that there is a validity of reviewing integrated concept of socio-ecological-economic security, as one of the most significant needs of old development. In the context of our study, it is considered integrate aggregate index – socio-ecological-economic, by which one can comprehensively judge the development of the region.

Given this, every social, environmental or economic project, every management decision should be backed up by appropriate technological support, taking into account socio-ecological and economic security.

Based on the analysis it is established socio-ecological and economic security should be understood not only as one that established the interconnectedness of man and nature and harmonized their coexistence, promotes moderate, reasonable use of human resources available in the territory, but also ensured a balance at the level, to which a person could adapt physically, without loss (political, social, economic).

The author presented her own definition of the concept of “socio-ecological and economic security of region” and revealed the features of its provision on the basis of sustainable development.

Key words: *socio-economic development, regional policy, sustainable development, socio-ecological-economic security, organizational and economic mechanism of nature management, ecological consciousness, stability of social situation.*